

สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาควิชาภาษาตะวันตก
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การประชุมเสนอผลงานวิชาการ
“ภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศส” ครั้งที่ 10

อ็องโตรม៉ากค์ : ความเป็นแม่ ความเป็นเมีย
และความรู้สึกที่มีต่อป็รูส

อาจารย์ ดร.พิริยะดิศ มานิตย์
ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันศุกร์ที่ 19 ตุลาคม 2555
ห้อง 111 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ตาม 'คำอธิบายมาตรฐาน' ในตำราวรรณคดีทั่วไป อ็องโตรม่ากค์คือภาพแทนของแม่ผู้ทำทุกวิถีทางเพื่อปกป้องชีวิตลูก ขณะเดียวกันก็เป็นเมียผู้ซื่อสัตย์ด้วย บทความนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าคำอธิบายเช่นนี้มีปัญหา ประการหนึ่ง พบว่าในสายตาของอ็องโตรม่ากค์นั้น ลูกชายเป็นเพียงภาพของสามีผู้ล่วงลับ ความพยายามใดๆ ที่จะปกป้องเด็กชายจึงเป็นเพียงการแสดงความรักของหญิงคนหนึ่งที่มีต่อสามี มิใช่ที่แม่มีต่อลูก อีกประการหนึ่ง ความซื่อสัตย์ที่อ็องโตรม่ากค์มีต่อสามีก็น่ากังขา เพราะพฤติกรรมบางอย่างของอ็องโตรม่ากค์ชี้ชวนให้คิดว่าเธอมีความปรารถนาแฝงเร้นต่อปีรุส ศัตรูเก่าของสามีเธอ

Résumé

D'après "l'explication standard", qu'on trouve dans des manuels littéraires en général, Andromaque représente une mère qui cherche à tout prix à sauver son fils, et, en même temps, elle est aussi une femme fidèle. Le présent essai s'efforce de montrer qu'une telle explication paraît problématique. D'une part, on trouve qu'aux yeux d'Andromaque, le fils n'est qu'une image du défunt mari. Tout effort visant à protéger le garçon n'est donc qu'une expression amoureuse d'une amante à l'égard de son mari, et non celle d'une mère à l'égard de son enfant. D'autre part, la fidélité d'Andromaque envers son mari paraît également douteuse. La prise en considération de certains de ses comportements pourrait faire croire qu'elle a un désir latent pour Pyrrhus, l'ancien ennemi de son époux.

^{*} ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชื่อว่านักเขียนวรรณคดีฝรั่งเศสทุกคนต้องรู้จักและเคยเรียนบทละครคลาสสิกของผมอง ราซีน (Jean Racine) เรื่อง *อ็องโตรมาก์* (*Andromaque*)

อ็องโตรมาก์เป็นภรรยาของเฮคเตอร์ (Hector) แม่ทัพเมืองทรอยซึ่งสู้รบกับกองทัพกรีกจนตัวตาย และฝ่ายทรอยพ่ายแพ้ อ็องโตรมาก์และลูกชายวัยแบเบาะนามอัสติยานักซ์ (Astyanax) ตกเป็นเชลยของปีรุส (Pyrrhus) เจ้าเมืองเอปิร์ (Épire) พันมิตรของพวกกรีก

ฝ่ายกรีกเรียกรังปีรุสให้สังหารลูกชายของอ็องโตรมาก์ เพราะกลัวว่าเมื่อเด็กคนนี้เติบโตใหญ่ขึ้นจะเป็นอันตรายแก่พวกตน ปีรุสตกหลุมรักเชลยหม้ายจึงยื่นข้อเสนอว่าจะไม่ทำตามข้อเรียกร้องของพวกกรีก ขอเพียงเธอแต่งงานด้วย ข้อเสนอนี้ทำให้อ็องโตรมาก์ลำบากใจอย่างหนัก เธอไม่ต้องการให้ลูกตาย แต่การรับข้อเสนอของปีรุสนั้นย่อมหมายถึงการทรยศสามีอย่างรุนแรง

สุดท้ายอ็องโตรมาก์ตัดสินใจแต่งงานกับปีรุสเพื่อรักษาชีวิตลูก แต่ก็ตั้งใจจะฆ่าตัวตายหลังเสร็จสิ้นพิธีเพื่อชดเชยไว้ซึ่งความซื่อสัตย์ต่อเฮคเตอร์

หนึ่งในบทละครยังมีตัวละครสำคัญที่ควรกล่าวถึงอีกสองตัว คือ ออเรสต์ (Oreste) และ แอร์มียอน (Hermione) ออเรสต์เป็นบุตรที่ฝ่ายกรีกส่งมาเจรจากับปีรุสเพื่อเร่งรัดการประหารชีวิตอัสติยานักซ์ ส่วนแอร์มียอนเป็นเจ้าหญิงกรีก พ่อของเธอหมั้นหมายเธอกับปีรุสเป็นการตอบแทนเมื่อครั้งปีรุสช่วยทำศึกสงครามทรอย ออเรสต์หลงรักแอร์มียอนแต่แอร์มียอนหลงรักปีรุส เมื่อการแต่งงานระหว่างปีรุสกับอ็องโตรมาก์รู้ถึงแอร์มียอน เธอโกรธแค้นอย่างยิ่ง แอร์มียอนขอให้ออเรสต์ฆ่าปีรุสเสียโดยให้ความหวังว่าเธอจะหันมารักออเรสต์ (แอร์มียอนทราบดีว่าออเรสต์รักตนอยู่) ในพิธีแต่งงาน ขณะที่ออเรสต์กำลังจะสังหารปีรุส กองทหารกรีกได้บุกเข้ามาในงานและชิงลงมือฆ่าปีรุสก่อนออเรสต์ ออเรสต์นำความไปบอกแอร์มียอนด้วยหวังจะนำความยินดีมาแต่เธอ แต่การณ์หาเป็นเช่นนั้นไม่ ออเรสต์มีรู้เลยว่าความโกรธแค้นของแอร์มียอนเป็นอารมณ์สตรีที่หุนหันพลันแล่นด้วยราคะจริต เธอมิได้ปรารถนาให้คนรักต้องตายไปจริงๆ เมื่อทราบว่าปีรุสตายแล้วเธอกลับแสดงท่าชิงชังออเรสต์ สาปส่ง และฆ่าตัวตายตามชายที่เธอรัก ความกลับตาลปัตรเช่นนี้ทำให้ออเรสต์เสียสติไปในท้ายที่สุด

อ็องโตรมาก์ : แม่ที่แสนดี และหม้ายผู้ซื่อสัตย์

บทความนี้วิเคราะห์ตัวละครอ็องโตรมาก์โดยเฉพาะ

ตำราวรรณคดีฝรั่งเศสส่วนใหญ่จะวิเคราะห์ตัวละครนี้คล้ายๆ กัน คือ พรรณนาว่าเป็นแม่ผู้ทำทุกอย่างเพื่อรักษาชีวิตลูก ทั้งยังเป็นหม้ายผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีที่ล่วงลับ อ็องโตรมาก์ต้องเผชิญความขัดแย้งภายในใจก็เพราะต้องรับบทบาททั้งสองนี้ในเวลาเดียวกัน

ตำราเล่มหนึ่งกล่าวว่า (เน้นข้อความตามต้นฉบับ)

อีโองโตรมากค์นับเป็นหนึ่งในบรรดาผลงานสร้างสรรค์ที่งดงามที่สุดของราซีน เธอถูก
ตรึงอยู่ระหว่างความซื่อสัตย์ต่อเอ็คเตอร์และความรักของผู้เป็นแม่ อีโองโตรมากค์สร้าง
ความสะเทือนใจแก่ผู้ชมอย่างเหลือคณานับ เมื่อเธอกล่าวว่า

อะไรกัน เซฟิส² จะให้ฉันต้องมาเห็นลูกชายตายไปอีกหรือ

ลูกชายคนนี้ ผู้เป็นความสุขอย่างเดียวของฉัน และผู้เป็นภาพแทนเอ็คเตอร์ (วรรค
ที่ 1015-1016)

หม้ายสาวยังคงมีสถานะเป็น คนรัก ความรักของผู้เป็นแม่นั้นระคนกับความรักของผู้
เป็นภรรยา เมื่อตกอยู่ในห้วงทุกข์ อีโองโตรมากค์ก็เข้าหาเอ็คเตอร์ผู้เป็นที่รัก ตั้งที่เธอ
กล่าวว่า "ไปหารีอกับสามีของฉันที่หลุมศพของเขากันเถิด" (วรรคที่ 1048) ความตาย
หาใช่เรื่องใหญ่สำหรับเธอในเมื่อเธอจะได้ตามไปอยู่กับสามี (วรรคที่ 1099) และด้วย
ความตายนี้ เธอก็จะช่วยชีวิตลูกได้โดยไม่ต้องทรยศความทรงจำที่มีต่อเอ็คเตอร์ ทั้งนี้
เพราะเธอเชื่อถือน้ำคำพูดปีรุส (วรรคที่ 1085-1086)

[...] Andromaque [...] [compte] parmi les plus belles créations raciniennes.
Prise entre sa fidélité à Hector et son amour maternel, Andromaque nous
émeut infiniment :

Quoi ? Céphise, j'irai voir expirer encor

Ce fils, ma seule joie, et l'image d'Hector ! (v. 1015-1016)

Cette jeune veuve est encore une *amante*. Sa tendresse maternelle se
confond avec sa tendresse conjugale. C'est à son cher Hector qu'elle a
recours dans sa détresse : « Allons sur son tombeau consulter mon époux »
(v. 1048). Peu lui importe de mourir, puisque ainsi elle le rejoindra (v. 1099).
En mourant, sans trahir la mémoire d'Hector, elle sauvera son fils ; car elle a
foi dans la parole de Pyrrhus (v. 1085-1086). [...] (Lagarde et Michard 1970 :
307)

หนังสือชุด *Profil*³ ฉบับบรรณาธิบาย อีโองโตรมากค์ ก็กล่าวเช่นกันว่า

อีโองโตรมากค์เป็นแม่ผู้มีจิตใจรวดราวตั้งแต่ก่อนที่เธอจะรู้ว่ามิคณะทูตจากกรีกมา
เรียกร้องชีวิตลูกของเธอ ในโมงยามแห่งความน่าสะพรึงกลัวหลังการล่มสลายของเมือง
ทรอย เธอจำต้องใช้เล่ห์กลเพื่อช่วยให้ลูกรอดจากการสังหารหมู่ เธอสลัปเดตักโดย
ปล่อยให้ « อาสตียนักซ์ตัวปลอม » ถูกพาไปขึ้น « ตะแลงแกง » ของพวกกรีก (วรรค
ที่ 222) ชีวิตของอีโองโตรมากค์นับแต่นั้นก็อยู่ท่ามกลางความหวาดกลัว ในบทละคร
นั้นคำพูดแรกของเธอก็คือ การกระทำแรกของเธอก็คือ ล้วนเป็นไปเพื่อลูกชาย อีโองโตร
มากค์เมื่อถูกจับแยกกับอาสตียนักซ์ซึ่งเธอมีสิทธิ์พบได้เพียงวันละครั้ง เธอก็ไปพบ

¹ ข้อความแปลทั้งหมดในบทความนี้เป็นของผู้เขียนบทความ

² เซฟิส (Céphise) คือทาสสาว (confidente) ของอีโองโตรมากค์

³ *Profil* เป็นชุดหนังสือคู่มือใช้ในงานวรรณกรรม เขียนมาในหมู่นักศึกษา

หน้าลูก (วรรคที่ 260-264) แต่ถูกปีรุสขวางเพื่อแจ้งข่าวเรื่องข้อเรียกร้องของฝ่ายกรีก นั้นทำให้อ็องโตรม้ามักค์ทำทุกวิถีทางเท่าที่จะนึกได้เพื่อปกป้องลูก ทั้งขอร้องปีรุส ทั้งคุกเข่าอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากแอร์มียอน และเมื่อทุกวิถีการล้วนไร้ผล เธอจึงปลงใจแต่งงานกับปีรุสและหมายจะฆ่าตัวตายทันทีหลังพิธีแต่งงาน ในเมื่อปีรุสผูกพันซะไว้แล้วว่าจะดูแลอัสติยานักซ์หากอ็องโตรม้ามักค์แต่งงานกับเขา เขาก็จำต้องรักษาสัญญา

Avant même qu'elle apprenne qu'une ambassade des Grecs vient réclamer son fils Astyanax, Andromaque est une mère déchirée. Déjà, lors des heures horribles qui suivirent la chute de Troie, elle a dû ruser pour sauver son enfant du massacre général. Elle a laissé conduire au « supplice », voulu par les Grecs, un « faux Astyanax » (v. 222) grâce à une substitution d'enfant. Depuis, Andromaque vit dans l'angoisse. Ses premiers mots, son premier geste dans la pièce sont pour son fils. Séparée d'Astyanax qu'elle n'a le droit de voir qu'une fois par jour, elle va lui rendre visite (v. 260 à 264), quand Pyrrhus l'arrête en chemin pour l'informer de la demande grecque. Andromaque recoura dès lors à tout ce qui est imaginable pour protéger son enfant : elle suppliera Pyrrhus, elle implorera à genoux l'aide d'Hermione ; et, devant l'inutilité de ses démarches, elle se résoudra à épouser Pyrrhus, puis à se tuer juste après la cérémonie. Pyrrhus, qui s'est engagé à veiller sur Astyanax, si Andromaque l'épousait, sera ainsi contraint de tenir sa parole. (Couprie 1992 : 25)

และกล่าวว่า

อ็องโตรม้ามักค์เป็นแม่ แต่ที่สำคัญเธอเป็นหม้ายด้วย เธอผูกพันอย่างหลงใหลล้าลึกกับความทรงจำที่มีต่อเอ็คเตอร์ผู้สามีซึ่งถูกฆ่าในการดวลกับอาซิลผู้เป็นพ่อของปีรุส [...] ด้วยเหตุที่เธอมีความรักอันเป็นนิรันดร์ต่อสามีนั่นเอง เธอจึงลังเลและไม่อาจตกลงปลงใจแต่งงานกับปีรุสได้ ซึ่งนั่นได้ก่อเงื่อนปมแห่งโศกนาฏกรรมขึ้น

Mère, Andromaque est également et surtout une veuve ; elle est passionnément attachée au souvenir de son époux Hector, tué en combat singulier par Achille, le père de Pyrrhus. [...] C'est parce qu'elle éprouve un amour éternel pour son mari qu'elle hésite, qu'elle ne peut se résoudre à épouser Pyrrhus, et qu'en conséquence se noue le drame. (Ibid. : 25-26)

การบรรยายตัวละครอ็องโตรม้ามักค์เช่นนี้ แทบจะเรียกได้ว่าเป็น 'คำอธิบายมาตรฐาน' เพราะดาราโดยทั่วไปตั้งตัวอย่างท่างัน และคำอธิบายของครูในห้องเรียนส่วนใหญ่ เมื่อกล่าวถึงอ็องโตรม้ามักค์แล้วก็มักหนีไม่พ้นกรอบการบรรยายนั้น

บทความนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะชี้ให้เห็นว่าการอธิบายเช่นนั้นมีปัญหา ด้วยเหตุผลที่จะแสดงดังต่อไปนี้

ความเป็นแม่

อ็องโตรม้ามักรักและห่วงใยอัสติยานักซ์ ข้อนี้ย่อมไม่เป็นที่สงสัย บทละครทำความเข้าใจกรีก น่าจะสังหาร อัสติยานักซ์แล้ว แต่อ็องโตรม้ามักนำเด็กอีกคนมาสลับตัวกับลูกของเธอ (ดูบทละครองก์ที่ 1 ฉากที่ 1 วรรคที่ 73-76⁴ และองก์ที่ 1 ฉากที่ 3 วรรคที่ 221-223) นอกจากนี้ อ็องโตรม้ามักกระหว่างตกเป็นเชลย เธอถูกจับแยกจากลูกและได้รับอนุญาตให้พบกันเพียงวันละครึ่ง ซึ่งฝ่ายแม่ก็เฝ้าแต่จะกอดลูก (องก์ที่ 1 ฉากที่ 4 วรรคที่ 260-264) และเมื่อความตายคุกคามลูกชายเข้ามาทุกขณะ อ็องโตรม้ามักก็ทำทุกทางเพื่อช่วยเลือดเนื้อเชื้อไขของเธอ ทั้งขอร้องปรีสุ (องก์ที่ 3 ฉากที่ 6) และคุกเข่าอ้อนวอนแอรมิยอน (องก์ที่ 4 ฉากที่ 1)

ดูเผินๆ ก็น่าจะสรุปได้ว่าอ็องโตรม้ามักเป็นแม่ประเสริฐ

แต่ที่ต้อองนำ 'ความเป็นแม่' ของอ็องโตรม้ามักมาตั้งเป็นประเด็นปัญหา ก็เพราะเมื่อพิจารณาถี่ถ้วนแล้ว พบว่า การแสดงความรักที่เธอมีต่อเด็กชายนั้น ไม่ใช่ การแสดงความรักของแม่คนหนึ่งที่มีต่อลูก แต่เป็นการแสดงความรักของผู้หญิงคนหนึ่งที่มีต่อสามี

ทั้งนี้ ในสายตาของเธอ อัสติยานักซ์มิได้มีสถานะเป็นลูก หากแต่เป็นตัวแทนสามีผู้ล่วงลับ!

โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง ว่าด้วยราซีน (*Sur Racine*) ในปี ค.ศ. 1963 ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นงานวิเคราะห์บทละครของราซีนที่สำคัญที่สุดเล่มหนึ่ง เคยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอ็องโตรม้ามักกับอัสติยานักซ์ว่า (เน้นข้อความโดยผู้เขียนบทความ)

เป็นเรื่องย้อนแย้งอย่างแท้จริงเรื่องหนึ่งในมายาคติที่เกี่ยวกับราซีนเมื่องานวิจารณ์ทั้งหมดยังอดสำหรับเห็นได้ว่าอ็องโตรม้ามักเป็นภาพแทนในอุดมคติของผู้เป็นแม่ ทั้งที่คำพูดเธอก็บ่งบอกพออยู่แล้วว่า สำหรับเธอ นั้น อัสติยานักซ์เป็นเพียงภาพ (ทางร่างกาย) ของเฮ็คเตอร์

[...] c'est vraiment l'un des paradoxes du mythe racinien que toute une critique ait pu voir en elle la figure idéale d'une mère. Le dit-elle assez qu'Astyanax n'est pour elle que l'image (physique) d'Hector, [...] (Barthes 1963 : 74)

⁴ บทละครระบุว่า การสลับตัวเด็กนั้นสามารถติดตามแม่ที่พกรีกคนสำคัญคนหนึ่ง คือ ยูลิส (Ulysse) ทั้งนี้ เป็นที่ทราบกันดีว่า ยูลิสเป็นแคณฉลาดปรื่องอย่างยิ่ง เขาถือผู้คัดลศึกรมาไม่อันเป็นยุทธวิธีสำคัญที่ทำให้ฝ่ายกรีกทำลายเมืองทรอยได้ในที่สุด น่าคิดที่เด็กรว่าอ็องโตรม้ามัก 'ร้ายกาจ' ไม่เบาที่คบบดาคนอย่าง ยูลิสผู้เป็นมันสมองของกรีกได้

บารด์ส์อ้างบทละครตอนที่ปารีสเล่าให้คนสนิทฟังถึงพฤติกรรมของอ็องโตรมάρχเมื่ออยู่กับลูกชาย

เป็นร้อยครั้งได้ที่ชื่อของเฮคเตอร์ออกจากปากของนาง
แม้ข้าจะยืนยันคุ้มครองลูกของนางก็เปล่าประโยชน์
นางกล่าวพลางกอดลูกไม่วางว่า "นี่แหละ เฮคเตอร์
นี่ดวงตาของเขา ปากของเขา และนี่ก็ความองอาจของเขา
เขอนั่นเอง เขอนั่นแหละ สามีสุดที่รักที่ฉันกำลังกอดอยู่"

(องก์ที่ 2 ฉากที่ 5 วรรคที่ 650-654)

Cent fois le nom d'Hector est sorti de sa bouche.
Vainement à son fils j'assurais mon secours :
« C'est Hector, disait-elle, en l'embrassant toujours ;
Voilà ses yeux, sa bouche, et déjà son audace ;
C'est toi-même, c'est toi, cher époux, que j'embrasse. »

(II,5 vers 650-654)

ถ้าเชื่อคำบอกเล่าของปารีส ก็เป็นอันว่าสำหรับอ็องโตรมάρχแล้ว การได้กอดลูกคือการได้กอดสามีส

ตัวละครอีกตัวหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่าอ็องโตรมάρχเห็นและเชื่อว่าลูกชายเป็นตัวแทนเฮคเตอร์ ก็คือตัว อ็องโตรมάρχเอง เพราะในตอนที่เราคิดว่าอัสตินักซ์คงไม่รอดจากพวกกรีก เธอโอดครวญกับคนสนิทว่า (เน้นข้อความโดยผู้เขียนบทความ)

อะไรกัน เซฟิส จะให้ฉันต้องมาเห็นลูกชายตายไปอีกหรือ
ลูกคนนี้ ผู้เป็นความสุขอย่างเดียวของฉัน และผู้เป็นภาพแทนเฮคเตอร์

(องก์ที่ 3 ฉากที่ 3 วรรคที่ 1015-1016)

Quoi ? Céphise, j'irai voir expirer encor
Ce fils, ma seule joie, et l'image d'Hector

(III,3 vers 1015-1017)

นักวิจารณ์คนสำคัญอย่าง ติเยรี โมลนีย์เยร์ (Thierry Maulnier) ซึ่งเขียนบทวิเคราะห์ละครของราซีนก่อนบารด์ส์เกือบสามสิบปี ก็ยืนยันเช่นกันว่า

ว่ากันตามจริง สำหรับอ็องโตรมάρχแล้วอัสตินักซ์ไม่ใช่อัสตินักซ์ เขาคือลูกชายของเฮคเตอร์ เป็นภาพของเฮคเตอร์และเป็นเนื้อหนังมังสาที่ยังดำรงอยู่ของเฮคเตอร์ อ็องโตรมάρχลูบไล้เขาเยี่ยงหญิงที่กำลังกอดอยู่ในห้วงรัก :

เขอนั่นเอง เขอนั่นแหละ สามีสุดที่รักที่ฉันกำลังกอดอยู่

นั่นคือเอ็คเตอร์ ไม่ใช่แอสติยานักซ์

À vrai dire, Astyanax n'est pas pour Andromaque Astyanax, il est le fils d'Hector, il est l'image d'Hector, la chair d'Hector perpétuée ; elle le caresse en amoureuse :

C'est toi-même, c'est toi, cher époux, que j'embrasse

C'est Hector, et non Astyanax. (Maulnier 1936 : 205)

จึงนำเสนอว่าที่อ็องโตรมากค์แสดงความห่วงใยแอสติยานักซ์เป็นหนักหนาแน่น แท้จริงแล้วนั่นเป็นเพียงปฏิกิริยาของหญิงคนหนึ่งที่กำลังปกป้อง 'ร่างทรง' ของสามีผู้ล่วงลับ หาใช่แม่ที่รักลูก

ความเป็นเมียผู้ซื่อสัตย์

ข้อเท็จจริงที่ว่าอ็องโตรมากค์เห็นแอสติยานักซ์เป็นผู้แทนสามีนั้น นอกจากจะทำให้ 'ความเป็นแม่' ของเธอดูเลือนลอยแล้ว ยังอาจมีส่วนทำให้ 'ความเป็นเมียผู้ซื่อสัตย์' เป็นที่กังขาตามไปด้วย

ปรีสุขออ็องโตรมากค์แต่งงานโดยให้สัญญาว่าจะรักษาชีวิตแอสติยานักซ์ แต่อ็องโตรมากค์ก็ไม่รับข้อเสนอนี้ (ดูบทละครองก์ที่ 1 ฉากที่ 4) ทำให้ปรีสุโกรธเคืองจนตัดสินใจจะปล่อยตัวแอสติยานักซ์ให้ฝ่ายกรีก

ท้ายองก์ที่สาม อ็องโตรมากค์หมดหนทางช่วยเหลือแอสติยานักซ์ จึงต้องไปขอร้องอ็อนวอนปรีสุ ซึ่งฝ่ายหลังก็ยืนยันในเงื่อนไขเดิม (องก์ที่ 3 ฉากที่ 6 และ 7)

อ็องโตรมากค์ก็ล้งเลือก (องก์ที่ 3 ฉากที่ 8)

กว่าอ็องโตรมากค์จะตัดสินใจแต่งงานกับปรีสุ ก็ต้องรอไปจนถึงองก์ที่สี่ นั่นหมายความว่าอ็องโตรมากค์ใช้เวลาถึงสามองก์กว่าจะตัดสินใจช่วยชีวิตลูก และในระหว่างสามองก์นี้

เธอปฏิเสธความช่วยเหลือจากปรีสุถึงสองครั้ง⁵

⁵ข้อนี้ยังทำให้ 'ความเป็นแม่' ของอ็องโตรมากค์น่ากังขามากขึ้นไปอีก โรลองด์ บาร์ตส์เคยกล่าวว่า อากาเรซซึนของอ็องโตรมากค์เป็นเวลาสามองก์นี้ออกจะ "มากไปสักหน่อยสำหรับคนเป็นแม่" (Barthes 1963 : 76) อนึ่ง เซฟิส คนสนิทของอ็องโตรมากค์เอง เมื่อเห็นว่านายหญิงไม่ตัดสินใจช่วยลูกเสียที (คือ ไม่ยอมตกลงแต่งงานกับปรีสุ) ก็กล่าวเชิงตำหนิว่า

คุณผู้หญิง ท่านซื่อสัตย์ต่อสามีมาพลแล้ว

คุณธรรมที่มากเกินไป ก็อาจทำให้ท่านเป็นอาชญากรได้

(องก์ที่ 3 ฉากที่ 8 วรรคที่ 981-982)

Madame, à votre époux, c'est être assez fidèle :

Trop de vertu pourrait vous rendre criminelle

(III.8 vers 981-982)

โดยทั่วไปมักอธิบายว่าท่าทีของอ็องโตรมากค์เช่นนั้นเกิดจากความขัดแย้งระหว่างหน้าที่ของผู้เป็นเมียกับหน้าที่ของผู้เป็นแม่ อ็องโตรมากค์มีทางเลือกสองทาง ซึ่งไม่ว่าจะเลือกทางใดเธอจะต้องทรยศต่อหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง นั่นคือ

ทางเลือกหนึ่ง ตกงานแต่งงานกับปีรุสเพื่อช่วยชีวิตลูก (ทำหน้าที่แม่) แต่ทางเลือกนี้คือการทรยศสามีหรือทรยศต่อหน้าที่ของผู้เป็นเมีย

อีกทางเลือกหนึ่ง ปฏิเสธไม่แต่งงานกับปีรุสเพื่อแสดงความภักดีต่อเอ็คเตอร์ (ทำหน้าที่เมีย) แต่ทางเลือกนี้หมายถึงการสังหารอาสาตียานักซ์ทางอ้อม ซึ่งเท่ากับเป็นการทรยศต่อหน้าที่ของผู้เป็นแม่

ในแง่นี้ ท่าทีที่เธอไม่โยติจะแต่งงานกับปีรุสนั้นย่อมเป็นสิ่งแสดงความซื่อสัตย์ต่อสามีผู้ล่วงลับ

แต่เราได้เห็นแล้วว่าอ็องโตรมากค์ถือลูกชายเป็นสามีจำแลง ฉะนั้น การที่เธอปฏิเสธปีรุสแม่จะแสดงความภักดีต่อดวงวิญญาณของสามี แต่ในอีกด้านหนึ่งก็หมายถึงความมีโยติต่อชีวิตของผู้ที่เธอถือเป็นตัวแทนชายที่เธอรักด้วยเช่นกัน อ็องโตรมากค์ยอมทราบดีว่าการไม่แต่งงานกับปีรุสนั้นมีค่าเท่ากับการผลัก 'ร่างทรง' ของเอ็คเตอร์ขึ้นแทนประหาร อ็องโตรมากค์แสดงให้เห็นตลอดเวลาสามองก์แรกว่าเป็นเมียที่ซื่อสัตย์ แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็น 'อาชญากร' (ตามคำกล่าวของเซฟิส) ผู้กำลังจะปลิดชีวิตบุคคลที่เธอทอดแล้วรำพึงว่า "เขอนั่นเอง เขอนั่นแหละ สามีสุดที่รักที่ฉันกำลังกอดอยู่"

เราจะกล่าวได้หรือไม่ว่าในความรักต่อเอ็คเตอร์ที่อ็องโตรมากค์แสดงให้เห็นนักหนานั้น ยังมีความก้าวร้าว/มุ่งร้ายซุกซ่อนอยู่ หรือเราจะกล่าวได้หรือไม่ว่า ใน "ความซื่อสัตย์ต่อเอ็คเตอร์" นั้น ยังมี "ความไม่ซื่อสัตย์" บางประการที่แฝงเร้น รอคอยการเปิดเผยอยู่

เพราะคงไม่มีผู้หญิงที่ซื่อสัตย์ต่อสามีอย่างแท้จริงคนใดจะปรารถนาหรือทำอะไรก็ตามที่รังแต่จะผลักดันให้สิ่งที่มีค่าเท่ากับสามีต้องถูกทำลาย

องก์ที่ 5 ฉากที่ 3 : บทละครฉบับปัจจุบัน/บทละครฉบับปี ค.ศ. 1668

ราซีนเขียนบทละครเรื่อง *อ็องโตรมากค์* เสร็จสิ้นในปี ค.ศ. 1667 ฉบับที่ใช้เล่นจนถึงปัจจุบันนั้นเป็นฉบับที่ราซีนแก้ไขในปี ปีค.ศ. 1697⁶

ในบทละครฉบับแก้ไขปีค.ศ. 1697 (ซึ่งจะขอเรียกนับแต่นี้ว่า 'ฉบับปัจจุบัน') องก์ที่ 5 ฉากที่ 3 คือ ฉากที่ออแรสต์นำข่าวการตายของปีรุสมาแจ้งแอร์มียอน ฉากนี้มีตัวละครอยู่บนเวทีสามตัว คือ แอร์มียอน เคลออน (Cléone) คนสนิทของแอร์มียอน และออแรสต์

ขอให้เราระลึกให้จงหนักว่าการที่อ็องโตรมากค์ปฏิเสธปีรุส (ซึ่งหมายถึงการทำให้อาสาตียานักซ์ต้องตาม) ทำให้เธอเป็น อาชญากร (จำพวก)

⁶ข้อมูลจาก เบร์นาร์ ลาลองด์ (Bernard Lalande) (อ้างตาม Racine 1959 : 129)

ออเรสต์

คุณผู้หญิง เรียบร้อยละ ท่านได้ในสิ่งที่เรียกร้องแล้ว
ปีรุสส่งคืนชีวิตที่ไม่ซื่อสัตย์ของเขาไว้ที่แท่นบูชาแล้ว

แอร์มียอน

เขาตายแล้วหรือ

ออเรสต์

เขาสิ้นใจแล้ว ชนกรีกของเราผู้โกรธเกรี้ยว
ได้ล้างความไม่ภักดีของเขาด้วยเลือดของเขานั่นเอง⁷

Oreste

Madame, c'en est fait, et vous êtes servie ;
Pyrrhus rend à l'autel son infidèle vie.

Hermione

Il est mort ?

Oreste

Il expire ; et nos Grecs irrités
Ont lavé dans son sang ses infidélités.

[...]

มีผู้พบว่าในปี ค.ศ. 1668 หรือหนึ่งปีหลังจากราชินีเขียนบทละครเสร็จและนำออก
แสดง⁸ ราชินีได้แก้ไขบทละคร⁹ นำสนใจว่าบทละครฉบับปี ค.ศ. 1668 นั้นมีร่องรอยบาง
ประการที่ชวนให้คิดว่าราชินีเองอาจมีได้ตั้งใจให้อ็องโตรมั๊กค์เป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์แต่อย่างใด

ในฉบับปี ค.ศ. 1668 ตัวละครที่ปรากฏในฉากมีออเรสต์ ทหารของออเรสต์
แอร์มียอน เซปัส และที่สำคัญคือมีอ็องโตรมั๊กค์ด้วย ราชินีได้เขียนให้เธอกล่าวด้วยคำ
บางอย่างที่ทำให้ภาพอ็องโตรมั๊กค์ผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีต้องกลายเป็นภาพที่บิดเบือน

ออเรสต์

คุณผู้หญิง เรียบร้อยละ เรารีบไปกันเถิด
ขอให้มาตีมีด่าสแห่งการล้างแค้นของท่านในเรือของข้า
และจงพบกับเชลยสาวผู้นี้ ซึ่งคงจะบอกท่านได้ดีกว่าข้า
ว่าข้าได้ทำสิ่งที่สัญญาไว้แล้ว

⁷ ต่อจากนี้ ออเรสต์ก็จะเล่าเรื่องการตายของปีรุส และแอร์มียอนเมื่อฟังจบจะด่าทอออเรสต์

⁸ อ็องโตรมั๊กค์ แสดงครั้งแรกวันที่ 17 พฤศจิกายน ค.ศ. 1667 (ข้อมูลจาก Lagarde et Michard 1970 : 284)

⁹ ข้อมูลเกี่ยวกับ อ็องโตรมั๊กค์ ฉบับปี 1668 นั้นได้มาจาก เรมอนด์ ปีการ์ (อ้างตาม Racine 1950 : 1088-1089) และ
แบร์นาร์ ฟาลองด์ (อ้างตาม Racine 1959 : 128-130)

แอร์มียอน

โอ ทวยเทพ นั่นอ็องโตรม้ายัคหรือนี้

อ็องโตรม้ายัค

ใช่แล้ว นี่คือเจ้าหญิง

ผู้กลายเป็นหม้ายสองครั้ง และต้องเป็นทาสต่อกรีกสองครา
แต่ก็เป็นผู้ที่จะไปทำหายพวกท่านทุกคนถึงที่เมืองสปาร์ต
เพราะต้องมาเห็นลูกของนางตกอยู่ในเงื้อมอาวุธของพวกท่าน
ออแรสต์เองเป็นผู้สมรู้กับอาชญากรรมต่อปีรุสอย่างออกหน้า
ข้าก็รอการลงโทษเขาอยู่ เพราะข้าได้เห็นเขา
ซึ่งได้ผูกพันระกับท่านในการสังหารนี้

มามอบความเจ็ดจ้าวรัชของวีรกรรมอันน่าเศร้านี้แก่ท่าน

ข้าไม่คาดคิดมาก่อนเลยว่า สวรรค์พิโรธ

แม้จะไม่ทำให้ต้องเสียลูก แต่ก็ยังเพิ่มความทุกข์ระทมให้ได้อีก

ทั้งยังได้ให้ข้าต้องมาเห็นมหรสพบางอย่างต่ำตา

มหรสพซึ่งทำให้ข้าต้องหลั่งน้ำตาแก่ชายอื่นนอกไปจากเฮ็คเตอร์

มีท่านคนเดียวที่ได้พบหนทางอันนองเลือด

ซึ่งจะระงับความทรงจำที่ข้ามีต่อเมืองทรอย

ในวันนี้ ท่านช่างป่าเถื่อนเสียยิ่งกว่าอาซิลและลูกชาย

ท่านทำให้ข้าต้องหลั่งน้ำตาแก่ศัตรูที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของข้า

และสิ่งที่แต่ก่อน ไม่ว่าคำสัญญาหรือการข่มขู่ใดๆ จะไม่อาจทำให้เกิดขึ้นได้

ก็คือ การที่บัดนี้ดูเหมือนว่าปีรุสได้มาแทนที่เฮ็คเตอร์ของข้าแล้ว

คุณผู้หญิง ข้ารู้สึกถึงความโกรธเคืองของเขา

และข้าคงมีเรื่องให้ร้องทุกข์มากกว่าท่าน

ด้วยความรุนแรงครั้งสุดท้ายอันได้แก่มีตราภาพอันโหดร้ายของเจ้า

ปีรุสทำให้ข้าทรยศต่อสามี

ข้าควรจะลงโทษเจ้า แต่สวรรค์เป็นพยานให้ข้า

ว่าข้าจะไม่ให้การล้างแค้นของข้าไปไกลขนาดนั้น

ไม่ต้องให้เจ้าหลั่งเลือด ไม่ต้องทำอะไรให้เอ็กเกริก

เอาเพียงเจ้าต้องหลั่งน้ำตาบ้างก็แล้วกัน

แอร์มียอน

อะไรกัน ปีรุสตายแล้วหรือ

ออเรสต์

เขาสิ้นใจแล้ว ชนกรีกของเราผู้โกรธเกรี้ยว
ได้ล้างความไม่กักตึงของเขาด้วยเลือดของเขานั่นเอง¹⁰

Oreste

Madame, c'en est fait. Partons en diligence.
Venez dans mes vaisseaux goûter votre vengeance.
Voyez cette captive : elle peut mieux que moi
Vous apprendre qu'Oreste a dégagé sa foi.

Hermione

O Dieux ! C'est Andromaque ?

Andromaque

Oui, c'est cette princesse

Deux fois veuve, et deux fois l'esclave de la Grèce,
Mais qui jusque dans Sparte ira vous braver tous,
Puisqu'elle voit son fils à couvert de vos coups.
Du crime de Pyrrhus complice manifeste,
J'attends son châtement. Car je vois bien qu'Oreste,
Engagé par votre ordre à cet assassinat,
Vient de ce triste exploit vous céder tout l'éclat.
Je ne m'attendais pas que le ciel en colère
Pût, sans perdre mon fils, accroître ma misère,
Et gardât à mes yeux quelque spectacle encor
Qui fit couler mes pleurs pour un autre qu'Hector.
Vous avez trouvé seule une sanglante voie
De suspendre en mon cœur le souvenir de Troie.
Plus barbare aujourd'hui qu'Achille et que son fils,
Vous me faites pleurer mes plus grands ennemis ;
Et ce que n'avaient pu promesse ni menace,
Pyrrhus de mon Hector semble avoir pris la place.
Je n'ai que trop, Madame, éprouvé son courroux :
J'aurais plus de sujet de m'en plaindre que vous.
Pour dernière rigueur ton amitié cruelle,
Pyrrhus, à mon époux me rendait infidèle.
Je t'en allais punir. Mais le ciel m'est témoin
Que je ne poussais pas ma vengeance si loin ;
Et sans verser ton sang, ni causer tant d'alarmes,
Il ne t'en eût coûté peut-être que des larmes.

¹⁰ กัดจากนั้นก็จะเป็นเจ้าพุดของออเรสต์ที่เล่าถึงการตายของปารีส และคำต่อว่าของแอร์มียอนที่มีต่อออเรสต์ ที่ลำยง

ในฉบับปัจจุบัน

Hermione
 Quoi ? Pyrrhus est donc mort ?
 Oreste
 Oui, nos Grecs irrités
 Ont lavé dans son sang ses infidélités.
 [...]

ถ้อยคำที่บ่งบอกว่าอ็องโตรม้ามักค์หาได้ข้อสัจธรรมมั่นคงต่อเฮ็คเตอร์ เห็นจะได้แก่ "ข้าต้อง
 หลังน้ำตาแก่ชายอีกคนหนึ่งออกไปจากเฮ็คเตอร์" และ "บัดนี้ดูเหมือนว่าปิรุสได้มาแทนที่เฮ็คเตอร์
 ของข้าแล้ว"

อันที่จริง นักวิจารณ์จำนวนหนึ่งถึงกับสรุปว่าอ็องโตรม้ามักค์ 'มีใจ' ให้ปิรุส¹¹

ท่าทีที่อ็องโตรม้ามักค์เผยออกมานี้อาจทำให้เราแลเห็นเจตนาของผู้ประพันธ์ตั้งที่นัก
 วิจารณ์แนว จิตวิเคราะห์อย่าง ชาร์ลส์ โมรง (1986 : 61) ผู้พยายามเข้าถึงจิตไร้สำนึกของ
 ราซีน¹² เคยกล่าวว่

¹¹เช่น ชาร์ลส์ โมรง (Charles Mauron) กล่าวว่

อ็องโตรม้ามักค์ผู้ร้องไห้ให้ปิรุสมีอะไรบางอย่างที่มีลักษณะของเมียนอกสมรส [...] ความซื่อสัตย์ของเธอต่อเฮ็คเตอร์
 และความบริสุทธิ์ที่เธอจะทรมนเลิกค้นหาโซลิ่งส์บูร์นมี (1986 : 60)
 Andromaque pleurant Pyrrhus gardait quelque chose de la concubine [...]. Sa fidélité à Hector, la pureté
 de son matyre n'étaient pas absolues

หรือโรลองด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ซึ่งกล่าวว่

สิ่งที่ปิรุสต้องการจากอ็องโตรม้ามักค์ คือ ให้เธอแตกหักกับอดีต ทั้งนี้โดยให้ข้าวรุสแห่งอดีตซึ่งต้องแลกมาด้วยความล้ม
 เสี่ยงอันใหญ่หลวง องค์กรที่ 5 ฉากที่ 3 ของบทละครฉบับหนึ่ง [ค่อนข้างแน่นอนว่าบาร์ตส์หมายถึง บทละครฉบับปี
 ค.ศ. 1668 – ผู้เขียนบทความ] ชวนให้ตั้งสมมติฐานได้ว่าอ็องโตรม้ามักค์เองก็แลเห็นความตั้งใจอันลึกลับของปิรุส
 และในแง่หนึ่งเธอก็ตอบรับ อ็องโตรม้ามักค์ได้หยุดพักกับสิ่งที่เธอมีดอกฏระเบียบของเก่า [ตรงนี้ บาร์ตส์ได้ยก
 คำพูดของอ็องโตรม้ามักค์ที่ว่ "มีท่านคนเดียวที่ได้พบหนทางอันเบื่อนเลือดซึ่งจะหยุดความทรงจำที่ข้ามีต่อเมือง
 ทรอย"]

Ce que Pyrrhus veut d'Andromaque, c'est qu'elle accomplisse elle aussi sa rupture ; contre le passé, au
 prix d'ailleurs d'un risque énorme. Qu'Andromaque entrevoie l'intention profonde de Pyrrhus et dans une
 certaine mesure y réponde, c'est ce que laisse supposer la variante de l'acte V scène 3. Andromaque y
 prend congé de l'ancienne l'égalité. (1963 : 80)

¹²โมรงเสนอวิพากษ์ในหนังสือเรื่อง จิตไร้สำนึกในงานและชีวิตของราซีน (*L'inconscient dans l'œuvre et la
 vie de Racine*) ซึ่งต่อมาจะถูกยกเป็นงานศึกษามวลละครราซีนแนวจิตวิเคราะห์ที่สำคัญต่อผู้สนใจศึกษางานของราซีนรุ่นหลัง

การแก้ไขบทละครพิสูจน์ว่าแต่เดิมในใจของราชินีนั้น ความรักที่อiongโตรมมักค์มีต่อปีรุส ภายใตูปรูปแบบของความเห็นอกเห็นใจและความสงสารหาใช้สิ่งที่จินตนาการไม่ได้
Le retouche prouve qu'à l'origine, dans l'âme de Racine, une certaine inclination d'Andromaque pour Pyrrhus, sous la forme de sympathie ou de pitié, n'était pas inimaginable [...]

อย่างไรก็ตาม ในฉบับปัจจุบันอiongโตรมมักค์มิได้ปรากฏตัวในองก์ที่ 5 ฉากที่ 3 ฉะนั้น คำพูด "ข้าต้องหลั่งน้ำตาแก่ชายอีกคนหนึ่งออกไปจากเอ็คเตอร์" ก็ดี หรือ "บัดนี้ดูเหมือนว่า ปีรุสได้มาแทนที่เอ็คเตอร์ของข้าแล้ว" ก็ดีจึงไม่มีปรากฏ

ถ้าเช่นนั้นบทละครฉบับปัจจุบันจะเอื้อให้เราตีความว่าอiongโตรมมักค์ 'มีใจ' ให้ปีรุสหรือไม่ ผู้เขียนบทความนี้ขอเสนอว่าแม้จะพิจารณาแต่ อiongโตรมมักค์ ฉบับปัจจุบัน ก็จะต้องพบข้อมูลจำนวนหนึ่งที่เอื้อให้ตีความว่าอiongโตรมมักค์ 'ปรารถนา' ปีรุสอยู่ลึกๆ ทั้งนี้และทั้งนั้น การนำบทละครฉบับปี ค.ศ. 1668 มากล่าวถึงในที่นี้ ก็เพียงเพื่อชี้ให้เห็นว่าปัญหาเรื่องความซื่อสัตย์ของอiongโตรมมักค์นั้นอย่างน้อยครั้งหนึ่งก็เคยปรากฏอย่างเด่นชัดในบทละครจนแทบกล่าวได้ว่าเป็นความตั้งใจของผู้ประพันธ์เอง

ในความเรียงเปิดเผย มีความปรารถนาแฝงเร้น

อiongโตรมมักค์เล่าทวนความทรงจำในอดีตให้คนสนิทฟังถึงคืนวันที่ปีรุสและกองทัพกรีกบุกพิชิตเมืองทรอย (องก์ที่ 3 ฉากที่ 8¹³)

คิดสิ เซฟิส จงคิดถึงถึงคำคืนที่โหดร้ายนั้น
ซึ่งได้กลายเป็นคืนอันยาวนานที่สุดสำหรับชนชาติหนึ่ง
จงนึกถึงภาพปีรุส ผู้มีดวงดาสองประกายเจิดจ้า
ที่เดินเข้ามาตามแสงสว่างจากไฟที่ลุกโชนเผาปราสาทของพวกเขา
เหยียบย่างกองศพพี่น้องของข้า
เร่งเร้าการเข่นฆ่าทั้งที่กายโซกเลือด
จงคิดถึงเสียงร้องของผู้มีชัย จงคิดถึงเสียงร้องของผู้ไถ่ตาย
ที่ดับสูญในกองเพลิง และที่สิ้นใจได้คมดาบ
จงวาดภาพอiongโตรมมักค์ที่คลั่งไปกับความน่ากลัวเหล่านั้น

¹³บริบทของฉากนี้ (ซึ่งจะมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการตีความ) คือ ฉากนี้เกิดขึ้นหลังจากที่อiongโตรมมักค์ได้อ้อนวอนให้ ปีรุสช่วยชีวิตอัสติยานักซ์ แล้วปีรุสก็ยืนยันว่าเธอจะต้องแต่งงานกับเขา อiongโตรมมักค์เองก็ยังยืนกรานไม่รับข้อเสนอ นั้น ทำให้เซฟิสเริ่มวิจารณ์ท่าทีของเธอ (เซฟิสตำหนิอiongโตรมมักค์ว่า "คุณธรรมที่มีมากเกินไปนัก ก็อาจทำให้ท่านเป็นอาชญากรได้") เพื่อเป็นการตอบโต้กักตាប់ของเซฟิส อiongโตรมมักค์จึงเล่าทวนความจำว่าในคืนที่เมืองทรอยล่มสลายนั้น ปีรุสเห็นมโหดเพียงใด

นั่นแหละ การปรากฏกายของปีรุสต่อสายตาข้า
นั่นแหละวีรกรรมที่ทำให้เขาได้สวมมงกุฎ
และนั่นแหละคือสามี่ที่เจ้าอยากมอบให้ข้า

(องก์ที่ 3 ฉากที่ 8 วรรคที่ 997-1008)

Songe, songe, Céphise, à cette nuit cruelle
Qui fut pour tout un peuple une nuit éternelle ;
Figure-toi Pyrrhus, les yeux étincelants,
Entrant à la lueur de nos palais brûlants,
Sur tous mes frères morts se faisant un passage,
Et, de sang tout couvert, échauffant le carnage ;
Songe aux cris des vainqueurs, songe aux cris des mourants,
Dans la flamme étouffés, sous le fer expirants ;
Peins-toi dans ces horreurs Andromaque éperdue :
Voilà comme Pyrrhus vint s'offrir à ma vue ;
Voilà par quels exploits il sut se couronner ;
Enfin voilà l'époux que tu me veux donner.

(III, 8 vers 997-1008)

ในหนังสือ ว่าด้วยราชินี โรลองด์ บาร์ตส์วิเคราะห์ไว้ว่าในบทละครโศกนาฏกรรมของราชินีทุกเรื่องจะต้องมีอย่างน้อยฉากหนึ่งที่เขาเรียกว่า 'ฉากพิศวาส' (บาร์ตส์ใช้คำว่า 'La « scène » érotique' ดู Barthes 1963 : 22-25)

'ฉากพิศวาส' ตามความเห็นของบาร์ตส์นั่นคือการที่ตัวละครหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ที่ตนเกิดอารมณ์รัก/อารมณ์พิศวาสต่อตัวละครอีกตัวหนึ่ง เช่นในบทละครเรื่อง บริตานนิคัส (*Britannicus*) จักรพรรดิเนรง (Néron) กล่าวถึงคืนที่เขาได้สั่งให้ทหารลักพาตัวจูนี (Junie) และระหว่างที่ทหารนำตัวจูนีเข้ามายังเคหะสถานของเขานี้เองที่เนรงเกิดจิตปฏิพัทธ์ต่อหญิงสาว (ดูบทละคร *Britannicus* องก์ที่ 2 ฉากที่ 2)

หรือในบทละครเรื่อง เบเรนีส (*Bérénice*) เบเรนีสวาดภาพความยิ่งใหญ่ของติตุส (Titus) คนรักด้วยอารมณ์ที่พลุ่งพล่าน (ดูบทละคร *Bérénice* องก์ที่ 1 ฉากที่ 5)

หรือในบทละครเรื่อง แฟดร์ (*Phèdre*) แฟดร์จินตนาการว่าเธอลงไปในห้องมืดเพื่อช่วยเหลื่อฮิปโปลิต (Hippolyte) ชายที่เธอหลงรัก (ดูบทละคร *Phèdre* องก์ที่ 2 ฉากที่ 5)

ว่าด้วยราชินี นั้นอาศัยแนวคิดโครงสร้างนิยมเป็นสำคัญ บาร์ตส์จึงค้นพบลักษณะร่วมบางประการของบทละครทุกเรื่อง

อนึ่ง จิตวิเคราะห์ก็เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่บาร์ตส์นำมาอธิบายโครงสร้างร่วมที่พบ บาร์ตส์จึงเสนอต่อไปว่า 'ฉากพิศวาส' นั้นมีลักษณะพ้องกับสิ่งที่จิตวิเคราะห์เรียกว่า "ฉากเหตุการณ์เพื่อฝัน" (*fantasme – fantasy*) อันหมายถึง

ฉากเหตุการณ์ในจินตนาการซึ่งมีตัวบุคคลผู้หนึ่งผันปรากฎร่วมอยู่ด้วย และบุคคลนั้นเอง ก็นึกถึงการบรรลุความปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งถึงที่สุดแล้วเป็นความปรารถนา ในระดับจิตไร้สำนึก ทั้งนี้ภาพการนึกฝันดังกล่าวอาจถูกบิดเบือนด้วยกระบวนการ ป้องกันตนเองทางจิตไม่มากนัก

Scénario imaginaire où le sujet est présent et qui figure, de façon plus ou moins déformée par les processus défensifs, l'accomplissement d'un désir et, en dernier ressort, d'un désir inconscient. (Laplanche et Pontalis 1967 : 152)

บาร์ตส์ยืนยันว่า

ฉากพิศวาสทั้งหลายนั้น อันที่จริงแล้วเป็นฉากเหตุการณ์เพื่อฝันอย่างแท้จริงที่ถูกรำลึก ขึ้นมาเพื่อหล่อเลี้ยงความพึงพอใจหรือความขมขื่น

Ces scènes érotiques sont en effet de véritables fantasmes, rappelés pour alimenter le plaisir ou l'aigreur. (Barthes 1963 : 23)

ที่บาร์ตส์เห็นว่า 'ฉากพิศวาส' เป็นเพียง 'ฉากเหตุการณ์เพื่อฝัน' นั้นก็เพราะว่าในฉาก เหล่านี้ ผู้อ่านหรือผู้ชมละครมิได้เห็นเหตุการณ์อย่างที่มีนัยเกิดขึ้นจริงๆ หากแต่เป็นเพียงฉากที่ เคยเกิดขึ้น (หรืออาจจะยังไม่ได้เกิดขึ้น เช่นในกรณี แพ้ดร์) แล้วตัวละครนำมาเล่าซ้ำโดยอาศัย อารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวปะปนไปกับ 'ฉาก' ที่วาดขึ้นมานั้นโดยการคัดเลือก จัดวาง องค์ประกอบตามใจนึก 'ฉากพิศวาส' จึงเป็นเพียงภาพเหตุการณ์ที่ตัวละครอาศัยความจริงส่วน หนึ่งแล้ววาดหรือเพื่อฝันเป็น 'ฉากๆ' ขึ้นมา

อารมณ์พิศวาสในละครของราซีนจะแสดงออกมาก็แต่โดยผ่านเรื่องเล่า การจินตนาการ มีลักษณะย้อนอดีตเสมอ และความทรงจำก็มีลักษณะคมชัดแบบรูปภาพเสมอ นั่น แหละคือกฎของการแลกเปลี่ยนระหว่างเรื่องจริงและเรื่องไม่จริง เหตุการณ์ช่วงที่ อารมณ์รักได้ถือกำเนิดขึ้นจะถูกรำลึกเป็น 'ฉาก' หมายความว่าความทรงจำนั้นถูกร้อย เรียงอย่างดีจนมีลักษณะพร้อมถูกนำมาใช้อย่างสมบูรณ์แบบ ตัวละครจะรำลึกได้ตามใจ ชอบ [...] ฉากเหล่านี้ถูกประกอบสร้าง ตัวละครต่างๆ และวัตถุต่างๆ ในภาพนั้นมี รูปแบบการจัดวางที่ถูกคำนวณไว้แล้วเพื่อความหมายโดยรวมอย่างใดอย่างหนึ่ง L'Éros racinien ne s'exprime jamais qu'à travers le récit. L'imagination est toujours rétrospective et le souvenir a toujours l'acuité d'une image, voilà le protocole qui règle l'échange du réel et de l'irréel. La naissance de l'amour est rappelée comme une véritable « scène » : le souvenir est si bien ordonné qu'il est parfaitement disponible, on peut le rappeler à loisir [...] ces scènes sont composées, les personnages et les objets y ont une disposition calculée en vue d'un sens global [...] (Barthes 1963 : 22-23)

จะขอสาธิตกระบวนการทำงานของ 'ฉากพิศवास' ด้วยบทละครเรื่อง อีฟิเฌนี (Iphigénie)

ตัวละครชื่อเอริฟิลล์ (Ériphile) เล่าย้อนถึงเหตุการณ์ที่อาซึล (Achille) บุกรมาพิชิตเมืองบ้านเกิดของเธอและจับเธอเป็นเชลยศึก ระหว่างที่ตกเป็นเชลย เอริฟิลล์ตกหลุมรักอาซึล เธอวาด 'ฉากพิศवास' ให้คนสนิทฟังว่าความรักนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร

อาซึล ผู้ก่อทุกข์ให้เจ้าและข้า
ผู้ลักพาตัวข้ามาเป็นเชลยด้วยมืออันเปื้อนเลือด
ผู้กระชากทั้งจุกกำเนิดและพ่อของเจ้าไปจากข้า
ผู้ที่ทุกอย่างกระทั้งชื่อเป็นที่น่ารังเกียจแก่ข้า
กลับเป็นบุคคลที่ต้องดาข้ามากที่สุดในบรรดามรรตัยชนทั้งปวง

[...]

ในอุ้งมือโหดร้ายที่ลักพาตัวข้า
ข้าต้องอยู่อย่างไรแสงและชีวิตเนิ่นนาน
สุดท้าย ดวงตาเศร้าสร้อยของข้าก็มองหาแสงสว่าง
ข้าเห็นตนเองถูกบีบรัดด้วยแขนอันเปื้อนเลือด
ดอริสเอ๋ย ข้าตัวสิ้นสะท้าน และหวาดกลัวว่า
จะได้พบใบหน้าอันน่ากลัวของผู้มีชัยใจจด
ข้าเข้าไปในเรือของเขา พลังสาปแช่งความกราดเกรี้ยวของเขา
และหลบตาตลอดเวลาด้วยความหวาดกลัว
ข้าเห็นเขา ทำทีของเขาหาได้มีอะไรที่ดูร้าย
ข้ารู้สึกว่าคุณค่าต่อว่าใดๆ ต่างอันตรธานไปจากปากข้า
ข้ารู้สึกว่าคุณค่ากำลังต้อตั้งจะเผยตัว
ข้าสัมผัสความโกรธเสียสิ้น ได้แต่รำไห่
ข้าปล่อยให้ตนถูกพาไปตามแต่ผู้นำทางที่ข้ารักคนนี้
ข้ารักเขาตั้งแต่ที่เมืองเลบอส และข้าก็ยังรักเขาที่เมืองโอลิซต์
Cet Achille, l'auteur de tes maux et des miens,
Dont la sanglante main m'enleva prisonnière,
Qui m'arracha d'un coup ma naissance et ton père,
De qui jusques au nom tout doit m'être odieux,
Est de tous les mortels le plus cher à mes yeux.

[...]

Dans les cruelles mains par qui je fus ravie
Je demeurai longtemps sans lumière et sans vie.
Enfin mes tristes yeux cherchèrent la clarté ;
Et me voyant presser d'un bras ensanglanté,

Je frémissais, Doris, et d'un vainqueur sauvage
 Craignais de rencontrer l'effroyable visage.
 J'entrai dans son vaisseau, détestant sa fureur,
 Et toujours détournant ma vue avec horreur.
 Je le vis : son aspect n'avait rien de farouche ;
 Je sentis le reproche expirer dans ma bouche ;
 Je sentis contre moi mon cœur se déclarer ;
 J'oubliai ma colère, et ne sut que pleurer.
 Je me laissai conduire à cet aimable guide.
 Je l'aimais à Lesbos, et je l'aime en Aulide.

(II, 1 vers 472-476 et 489-502)

เหตุการณ์ตามความเป็นจริงจะเป็นเช่นใดนั้นเราย่อมมีอาจทราบได้ สิ่งที่เรารับรู้ในที่นี้
 คงมีเพียงสิ่งที่ตัวละครจริงใจจะเล่าเท่านั้น

คนเรานั้นเมื่อจงใจกล่าวถึงสิ่งใดเป็นพิเศษย่อมหมายความว่าหมกมุ่นหรือปรารถนาสิ่ง
 นั้นอย่างลึกลับ ในกรณีของเอริฟิลล์ เธอก็จะสนใจ 'แขนอันเปื้อนเลือด' ของอาชิลลียุ่ไม่น้อย
 บาร์ตส์ตีความโดยอาศัยหลักจิตวิเคราะห์ว่า

เอริฟิลล์ใช้ [จินตนาการ] เพื่อขจัดองค์ประกอบอันไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศออกจาก
 วีรบุรุษที่เธอหลงรัก ในภาพของอาชิล เธอระลึก (ตลอดเวลา) ได้เพียงแขนที่เปื้อนเลือด
 ของเขาที่เข้าครอบครองเธอ ซึ่งผมขอตั้งสมมติฐานว่าแขนดังกล่าวมีลักษณะสื่อถึงสิ่ง
 อย่างค่อนข้างชัดเจน

Eriphile l'emploie [l'imagination] à débarrasser la figure du héros aimé de ses
 éléments érotiquement inutiles ; d'Achille, elle ne rappelle (sans cesse) que
 ce bras sanglant qui l'a possédée, et dont la nature phallique est, je suppose,
 suffisamment évidente. (Barthes 1963 : 28)

'ฉากพิศवास' มีหน้าที่หล่อเลี้ยงความพึงพอใจหรือความขมขื่น (Barthes 1963 : 23)
 แน่นนอน เอริฟิลล์ย่อมชื่นชมทุกครั้งที่น่ารักถึงช่วงเหตุการณ์ที่ต้องตกเป็นเชลย แต่ในอีกด้าน
 หนึ่งการรำลึกนั้นก็คงสนองความพึงใจบางประการอยู่สักๆ เพราะอย่างน้อยในจินตนาการของ
 เอริฟิลล์ อาชิลก็ได้ใช้ "แขนเปื้อนเลือด" เข้า 'ครอบครอง' ตัวเธอ ซึ่งเพียงแต่การได้จินตนาการ
 เช่นนั้นก็เท่ากับว่าเอริฟิลล์ได้บรรลุความปรารถนาแล้ว ไม่ว่าจะในความเป็นจริง อาชิลจะได้
 ครอบครองตัวเธอหรือไม่ กล่าวอีกอย่างคือ ทุกครั้งที่เอริฟิลล์จินตนาการเรื่อง "อาชิลใช้แขน
 เปื้อนเลือดครอบครองเอริฟิลล์" จินตนาการนั้นก็ทำหน้าที่สนองความพึงใจว่าเธอถูกอาชิล
 'ครอบครอง' เรียบร้อยแล้ว (l'accomplissement d'un désir) นั่นเอง

นั่นคือกระบวนการทำงานของ 'ฉากพิศवास'

บาร์ตส์ยืนยันว่าในเรื่อง อ็องโตรมาร์ท ฉากที่ทำหน้าที่ 'ฉากพิศวาส' คือตอนที่อ็องโตรมาร์ทรำลึกถึงเหตุการณ์คืนที่ปารีสบุกพิชิตเมืองทรอย¹⁴ (Barthes 1963 : 23)

คิดส์ เซฟิส จงคิดถึงถึงคำคืนที่โหดร้ายนั้น
ซึ่งได้กลายเป็นคืนที่ยาวนานที่สุดสำหรับชาติหนึ่ง
จงนึกถึงภาพปารีส ผู้มีดวงตาส่องประกายเจิดจ้า
ที่เดินเข้ามาตามแสงสว่างจากไฟที่ลุกโชนเผาปราสาทของพวกเรา
เหยียบย่างกองทัพพี่น้องของข้า
เร่งเร้าการเช่นฆ่าทั้งที่กายโซกเลือด
จงคิดถึงเสียงร้องของผู้มีชัย จงคิดถึงเสียงร้องของผู้ใกล้ตาย
ที่ดับสูญในกองเพลิง และที่สิ้นใจได้คมดาบ
จงวาดภาพอ็องโตรมาร์ทที่คลั่งไปกับความน่ากลัวเหล่านั้น
นั่นแหละ การปรากฏกายของปารีสต่อสายตาข้า
นั่นแหละวีรกรรมที่ทำให้เขาได้สวมมงกุฎ
และนั่นแหละคือสามีที่เจ้าอยากมอบให้ข้า
(องก์ที่ 3 ฉากที่ 8 วรรคที่ 997-1008)

แต่น่าเสียดายที่บาร์ตส์มิได้อธิบายโดยละเอียดว่าเหตุใดจึงถือฉากข้างต้นนี้เป็น 'ฉากพิศวาส' บาร์ตส์ชี้แจงเพียงว่าที่อ็องโตรมาร์ทพรรณนาถึงปารีสด้วยท่าที่เชิงปฏิบัติกันนั้นอาจถือเป็นการแสดงความรักอย่างหนึ่ง เพราะบาร์ตส์เชื่อว่าในโลกละครของราชัน อากการรักแรกพบกับความรู้สึกเกลียดชังเป็นปฏิกริยาเชิงอารมณ์รูปแบบเดียวกัน (Barthes 1963 : 23)

ความเห็นของบาร์ตส์มิได้ช่วยให้เข้าใจนัยยะเชิงกามารมณ์ที่แฝงในคำพูดของอ็องโตรมาร์ทเท่าใดนัก จึงคงต้องเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องพยายามตีความเอง

ก่อนอื่น จำต้องย้ำว่าในความเป็นจริงปารีสจะปรากฏกายอย่างไรในคืนวันที่เขาบุกพิชิตเมืองทรอยนั้น เราไม่มีวันทราบได้ แต่ในจินตนาการของอ็องโตรมาร์ท เขาเป็นชายที่มี "ดวงตาส่องประกายเจิดจ้า"

ผู้เขียนบทความนี้ขอเสนอว่าภาพปารีสที่อ็องโตรมาร์ทกำลังรำลึกอยู่นี้มีลักษณะคล้ายกับกรณีของ เอร์ฟีลล์ที่นึกถึง 'แซนอันเป็อนเลือด' ทุกประการ

ด้านหนึ่ง อ็องโตรมาร์ทย่อมรังเกียจและชิงชังปารีส เพราะเขามีส่วนอย่างยิ่งในการล่มสลายของเมืองทรอย จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ปารีสในจินตนาการของอ็องโตรมาร์ทนั้นจะเป็นชายที่ก้าวร้าว น่าเกลียด น่ากลัว ("เหยียบย่างกองทัพพี่น้องของข้า" / "เร่งเร้าการเช่นฆ่าทั้งที่กายโซกเลือด") ผู้รังแต่จะสร้างความขมขื่นในยามที่ต้องหวนนึกถึง ("จงวาดภาพอ็องโตรมาร์ทที่คลั่งไปกับความน่ากลัวเหล่านั้น")

¹⁴ น่าสังเกตว่า ในเชิงโครงสร้าง ฉากนี้คล้ายคลึงเคียงกับ 'ฉากพิศวาส' ของเอร์ฟีลล์ ในแง่ที่ว่าสถานะของผู้รำลึกเหตุการณ์ (อ็องโตรมาร์ท และเอร์ฟีลล์) ต่างเป็นเชลยสาว และเธอทั้งสองก็กำลังรำลึกถึงผู้รักขังตัวเธอ

แต่ในอีกด้านหนึ่ง ภาพปีรุสที่อ็องโตรมัคค์ 'จงใจ' บรรยายมานั้นก็มีองค์ประกอบบางประการที่อาจตีความได้ว่าเขามีความปรารถนาแฝงเร้น

ฌาคส์ เมอแรร์ (Jacques Scherrer) ผู้เชี่ยวชาญบทละครคลาสสิกเสนอไว้ที่น่าสนใจว่า 'ดวงตาส่องประกายเจิดจ้า' สามารถตีความได้ว่าเป็นทั้งเครื่องหมายทางเพศของปีรุส และความรู้สึกผิดในใจของอ็องโตรมัคค์

ถ้าค่านึงว่าภาพกึ่งฝันนี้อยู่ภายใต้กรอบแห่งการถกเถียงซึ่งเซฟิสเกร็นนำขึ้นมาอย่างเหนียวแน่น ถึงความเป็นไปได้ที่อ็องโตรมัคค์จะตอบตกลงแต่งงานกับปีรุสแล้วละก็ ความหมายใหม่ก็จะปรากฏขึ้นได้ บุรุษผู้มีดวงตา "ส่องประกายเจิดจ้า" ผู้นี้ คือ "สามี" ที่คนสนิทเสนอ ดังนั้นดวงตาจึงเป็นสัญลักษณ์ทางเพศ อย่างน้อยก็ในกรอบของข้อความตอนนี้ และขณะเดียวกันในเมื่อส่วนหนึ่งของ อ็องโตรมัคค์ปฏิเสธด้วยความหวาดกลัวที่จะให้ปีรุสเป็น "ผู้สืบทอด" เอ็คเตอร์ ดวงตาก็ก็นำแสดงถึงความรู้สึกผิดในความเป็นไปได้นั้นด้วย ซึ่งนั่นก็เป็นไปตามหลักของภาษาแห่งความฝัน

[...] si l'on réfléchit que cette vision onirique se situe dans le cadre du débat, timidement introduit par Céphise, sur la possibilité qu'Andromaque accepte d'épouser Pyrrhus, un sens nouveau peut apparaître. Cet homme aux yeux « étincelants » est « l'époux » que propose la confidente. Les yeux sont par là constitués en symbole sexuel, tout au moins dans le cadre de ce passage, et comme en même temps toute une part d'Andromaque refuse avec horreur de donner Pyrrhus comme « successeur » à Hector, l'évocation de cette possibilité entraîne un sentiment de culpabilité, que traduisent au reste couramment les yeux dans le langage de la rêverie. (Scherrer 1982 : 58)

ค่อนข้างชัดเจนว่าการตีความข้างต้นอิงกับแนวคิดจิตวิเคราะห์เป็นสำคัญ¹⁵ และถ้าเมอแรร์ตีความได้ถูกต้อง นั่นหมายความว่าอ็องโตรมัคค์กำลังแสดงความขัดแย้งภายในใจอย่างลึกซึ้ง คือเขอทั้งจินตนาการถึงความเป็นไปได้ที่ปีรุสจะกลายเป็นสามีของเธอ (หรือกล่าวในทางกลับกัน เธอจะเป็นภรรยาของปีรุส) และทั้งรู้สึกผิดที่จินตนาการเช่นนั้น

ในทางทฤษฎี ลักษณะสำคัญของฉากเหตุการณ์เพื่อฝัน คือ เหตุการณ์ในจินตนาการนั้นต้องมีลักษณะการกระทำที่เสร็จสิ้น ลุล่วงไปแล้ว คือเป็น "การทำให้ความปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่งลุล่วง" (l'accomplissement d'un désir) ผู้ที่จินตนาการว่าได้ฆ่าคน ก็คือผู้ที่ระบายความปรารถนาจะฆ่าคนด้วยการนึกฝัน และขณะที่เขาจินตนาการว่าได้ฆ่าคนนั้น การฆ่าคนจะต้องมี

¹⁵ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เคยอธิบายไว้ว่าดวงตาเป็นสัญลักษณ์แทนอวัยวะเพศ บ่อยครั้งการฝันว่าตาบอด หรือถูกทำร้ายที่ดวงตา (เช่นถูกควักลูกตา) จะสะท้อนถึงความหวาดกลัวของผู้ฝันที่จะถูกคอง (langoisse de castration) (สนใจโปรดดู Freud 1985 : 231-232) อนึ่ง ฟรอยด์มียกย่องตำนานเจ้าชายเอดิปัส (Oedipus) ประกอบการอธิบายความเกี่ยวโยงนี้ ทั้งนี้ ตามตำนาน เมื่อเอดิปัสรู้ว่าตนได้สังหารพ่อและร่วมสังวาสกับแม่ เขาลงโทษตนเองด้วยการควักลูกตาทิ้งทั้งสองข้าง การควักลูกตาส่งถึงการคอง ซึ่งถือเป็นบทลงโทษต่อผู้ร่วมประเวณีกับหญิงที่ให้กำเนิด และขณะเดียวกัน ก็สื่อถึงความรู้สึกผิดด้วย (เขาจึงลงโทษตัวเอง) นี่เองที่อาจทำให้เมอแรร์ตีความว่าดวงตาเป็นทั้งเครื่องหมายทางเพศและความรู้สึกผิด

ลักษณะลุล่วงแล้ว (เขาจึงสมปรารถนา) การที่อ็องโตรมาร์ท์พรรณนาถึงป็รูสเพื่อตอบคนสนิทที่
แนะนำให้เธอแต่งงานกับป็รูสว่า “และนั่นแหละคือสามีที่เจ้าอยากมอบให้ข้า” ก็เท่าว่าในการ
พรรณนานั้น เธอได้จัดวางป็รูสให้อยู่ในฐานะสามีของเธอแล้ว กล่าวอีกอย่างคือ ในจินตนาการ
ของอ็องโตรมาร์ท์ ความเป็นสามี-ภรรยาระหว่างเธอกับป็รูสคือสิ่งที่ได้บังเกิดขึ้นแล้ว ลุล่วงแล้ว
ซึ่งนั่นอาจช่วยอธิบายได้ว่าเหตุใดในจินตนาการนั้น ร่างกายของป็รูสจึงต้องมืองค์ประกอบที่สื่อ
ถึงนัยยะทางเพศ (“ดวงตาส่องประกายเจิดจ้า”) ประหนึ่งว่าอ็องโตรมาร์ท์กำลังนึกถึงชายคน
หนึ่งที่กำลังจะทำ ‘หน้าที่ของสามี’ ด้วย “ดวงตาส่องประกายเจิดจ้า” นั้น¹⁶

เราจึงอาจตั้งข้อสงสัยจาก ‘ฉากพิศวาส’ นี้ได้ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม แต่อ็องโตร
มาร์ท์ต้องมีความปรารถนาต่อป็รูสอยู่ลึกๆ หาไม่แล้ว จะไม่มีทางเลยที่เธอจะจินตนาการให้ป็รู
สอยู่ในตำแหน่งสามีของเธอ การอนุญาตให้ชายคนหนึ่งเป็นสามี แม้จะเป็นเพียงการ ‘นึก’ ก็เป็น
การยอมรับ/รับรองฐานะความเป็นสามีให้ชายผู้นั้น

และสำหรับอ็องโตรมาร์ท์หากการเป็นภรรยาของป็รูสถือเป็นการกระทำผิดต่อเอ็คเตอร์
การจินตนาการถึงป็รูสผู้มี “ดวงตาส่องประกายเจิดจ้า” ย่อมถือได้ว่าความผิดดังกล่าวได้ลุล่วง
แล้ว นี่เองที่อาจอธิบายได้ว่าเหตุใดในจินตนาการของเธอจึงต้องมีความรู้สึกผิดพ่วงมาด้วย
มนุษย์มีความรู้สึกผิดก็ต่อเมื่อได้ทำสิ่งที่ผิดหรือปรารถนาจะทำสิ่งที่ผิด ฉะนั้นหากยอมรับการ
ตีความของเฉอแรร์ที่ว่าอ็องโตรมาร์ท์ได้ระบายความรู้สึกผิดผ่านความคิดคำนึงถึงเหตุการณ์
เมืองทรอยล่มสลาย ก็ต้องยอมรับด้วยว่าในความคิดคำนึงเดียวกันนี้ เธอก็ต้องระบายความ
ปรารถนาที่จะทำบางอย่างที่ผิดไปด้วยในเวลาเดียวกัน

การแต่งงานกับป็รูส

อ็องโตรมาร์ท์แม้จะวาดภาพป็รูสไว้หนักแล้วเพียงใด แต่สุดท้ายก็ตัดสินใจแต่งงานและยอมรับชาย
ผู้นี้เป็นสามี

เราจะถือได้หรือไม่ว่าการตัดสินใจนั้นแท้จริงแล้วสอดคล้องกับสมมติฐานที่ว่าอ็องโตร
มาร์ท์มีความปรารถนาต่อป็รูสอยู่ลึกๆ ดังอนุมานได้จาก ‘ฉากพิศวาส’ ที่เพิ่งได้ตีความไป

¹⁶ อันที่จริง หากยอมรับการตีความของเฉอแรร์ที่ว่า “ดวงตาส่องประกายเจิดจ้า” มีความหมายทางเพศ (ซึ่งค่อนข้าง
ชัดเจนว่าเฉอแรร์ต้องการหมายถึงองคชาตของป็รูส) ก็นำคิดว่าองค์ประกอบอื่นๆ ในฉากเดียวกันนี้อาจมีความหมายแฝงที่สื่อไป
ในทางเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น เราจะตั้งเป็นข้อสมมติฐานได้หรือไม่ว่าการ “เข้ามา” ของป็รูส และการที่เขามี “กายโชกเลือด”
อาจตีความได้ว่าหมายถึงลักษณะของการมีความสัมพันธ์ทางเพศที่โยงโย่ไปถึง “เสียงร้อง” ของผู้กระทำ (“ผู้มีชัย”) และ “เสียง
ร้อง” ของผู้ถูกระทำ (“ผู้ใกล้ตาย”)

หรือในทางเดียวกัน เราจะตั้งเป็นข้อสมมติฐานได้หรือไม่ว่าการได้ “สวมมงกุฎ” ของป็รูสอาจตีความได้ว่าหมายถึง
การถึง ‘จุดสุดยอด’ จากความสัมพันธ์ดังกล่าว (หากการได้อ่านาง คือความสุขอย่างหนึ่งของผู้ชาย การได้เป็นกษัตริย์ก็
ย่อมเป็นความสุขขั้น ‘สุดยอด’) อันสอดคล้องกับอาการ ‘คลั่ง’ ของอ็องโตรมาร์ท์ ซึ่งคำในภาษาฝรั่งเศส (“éperdu(e)”) หมายถึง
“สภาวะทางจิตใจที่ปั่นป่วนอันเกิดจากอารมณ์ที่รุนแรง” (ดูพจนานุกรม *Petit Robert*)

อ็องโตรม้ามักค์อ้างว่าที่ตกลงแต่งงานกับปีรุสนั้นเป็นเพียงแผนการช่วยชีวิตอัสติยานักซ์ และเพื่อยืนยันในความซื่อสัตย์ภักดีที่ยังคงมีต่อเอ็คเตอร์ เธออ้างด้วยว่าจะฆ่าตัวตายทันทีที่ได้ คำมั่นจากสามีใหม่ว่าจะปกป้องรักษาชีวิตอัสติยานักซ์ (ดูบทละครองก์ที่ 4 ฉากที่ 1 โดยเฉพาะ วรรคที่ 1074-1100)

นัยว่าอ็องโตรม้ามักค์ตั้งใจยินยอมให้ปีรุสเป็นสามีก็แต่ในนามเท่านั้น

แต่ความจริงตามที่ปรากฏในตัวบทละครก็คืออ็องโตรม้ามักค์มิได้ฆ่าตัวตายดังที่กล่าวอ้าง ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อปรากฏว่ากองทัพกรีกบุกเข้ามาในพิธีแต่งงานแล้วลงมือสังหารปีรุสนั้น อ็องโตรม้ามักค์กลับสังหารของปีรุส (ซึ่งหลังการแต่งงาน ย่อมเป็นทหารของเธอด้วย) ให้ต่อสู้กับ พวกกรีกประหนึ่งภรรยาที่กำลังล้างแค้นให้สามี ปีลาต (Pylade) สหายของออแรสต์ผู้อยู่ใน เหตุการณ์ดังกล่าวและได้เห็นพฤติกรรมของอ็องโตรม้ามักค์ นำความมาแจ้งแก่ออแรสต์ว่า

ผู้คนรวมตัวกัน มือถืออาวุธไล่ล่าพวกเรา¹⁷

สิ่งทั้งปวง ณ ที่แห่งนี้ เป็นไปตามคำบัญชาของอ็องโตรม้ามักค์

ผู้คนปฏิบัติต่อนางในฐานะราชินี และถือเราเป็นศัตรู

อ็องโตรม้ามักค์เอง ถึงจะขบถต่อปีรุส

แต่ก็ทำหน้าที่ของหม้ายผู้ซื่อสัตย์ต่อเขา

นางออกคำสั่งล้างแค้นให้เขา [...]

(องก์ที่ 5 ฉากที่ 5 วรรคที่ 1586-1591 เน้นข้อความโดยผู้เขียนบทความ)

Tout le peuple assemblé nous poursuit à main forte.

Aux ordres d'Andromaque ici tout est soumis :

Ils la traitent en reine, et nous comme ennemis

Andromaque elle-même, à Pyrrhus si rebelle,

Lui rend tous les devoirs d'une veuve fidèle,

Commande qu'on le venge [...]

(V,5 vers 1586-1591)

เป็นอันว่าอ็องโตรม้ามักค์ได้แสดงความเป็นภรรยาทางพฤตินัยอย่างเด่นชัด เพราะคงไม่มีหญิงใดในโลกจะต้องเป็นเคียดเป็นแค้นเมื่อ 'สามีแต่ในนาม' ถูกฆ่า ที่สำคัญต้องไม่ลืมว่าครั้งหนึ่งราชินีเองเคยเขียนให้อ็องโตรม้ามักค์เผยความในใจอย่างแจ่มแจ้งว่าเธอคือ 'ผู้กลายเป็นหม้ายสองครั้ง' ซึ่งประกาศว่า "ข้าต้องหลั่งน้ำตาแก่ชายอีกคนหนึ่งนอกไปจากเอ็คเตอร์" และ "บัดนี้ดูเหมือนว่าปีรุสได้มาแทนที่เอ็คเตอร์ของข้าแล้ว" คงมิใช่เรื่องเกินเลยหากจะสรุปว่าในบทละครฉบับปัจจุบัน พฤติกรรมของอ็องโตรม้ามักค์ที่ปีลาตได้ไปเห็น และที่เขาเข้าใจว่ากำลังเห็นภาพหญิงที่ทำหน้าที่ 'หม้ายผู้ซื่อสัตย์' นั้นก็คือร่องรอยที่เปิดเผยความในใจอย่างเดียวกัน

¹⁷หมายถึงพวกกรีก

ส่งท้าย

บทความนี้เป็นความพยายามตั้งคำถามต่อสิ่งที่เรียกว่า 'คำอธิบายมาตรฐาน' ของงานวรรณกรรมชั้นเอกระดับโลกชิ้นหนึ่ง และคงจะเสนอในท้ายที่สุดนี้ว่าเราควรถือให้คำอธิบายมาตรฐานเป็นเพียงการอ่านแนวเดียวที่เป็นบรรทัดฐานในการศึกษาวิจารณ์อีกต่อไป คำอธิบายมาตรฐานโดยตัวมันเองอาจมิใช่คำอธิบายที่ผิด แต่การที่นักวรรณคดีจะเอาแต่ 'อ่านตาม' คำอธิบายมาตรฐานนั้นคงเป็นทางตันของวงวรรณกรรมศึกษา ด้วบทมิไว้เพื่อ 'อ่าน' และ 'อ่านใหม่' มิใช่อ่านซ้ำๆ ซากๆ

รายการอ้างอิง

- Barthes, Roland. 1963. *Sur Racine*. Paris : Seuil.
- Couprie, Alain. 1992. *Andromaque. Profil d'une œuvre*. Paris : Hatier.
- Freud, Sigmund. 1985. *L'inquiétante étrangeté et autres essais*. Paris : Gallimard.
- Lagarde, André et Michard, Laurent. 1970. *XVIIe siècle, les grands auteurs du programme*. Paris : Bordas.
- Laplanche, Jean et Pontalis, J.-B. 1967. *Vocabulaire de la psychanalyse*. Paris : P.U.F.
- Maulnier, Thierry. 1936 *Racine*. Paris : Gallimard.
- Mauron, Charles. 1986. *L'inconscient dans l'œuvre et la vie de Racine*. Paris-Genève : Champion-Slatkine.
- Racine. 1959. *Andromaque*. Nouveaux classiques Larousse. Paris : Larousse.
- Racine. 1950. *Œuvres complètes, théâtre-poésie*. Présentation, notes et commentaires par Raymond Picard. Paris : Gallimard.
- Sherrer, Jacques. 1982. *Racine et/ou la cérémonie*. Paris : P.U.F.